

تعیین پیشران‌های تمدن‌سازی نوین اسلامی با رویکرد تحلیل تأثیر متقاطع

محمد ایوبی پور*

دانشجوی دکترای آینده‌پژوهی دانشگاه بین‌المللی امام

خمینی (ره)

محمد رحیم عیوضی

عضو هیئت علمی دانشگاه شاهد

چکیده

اسلام به‌عنوان یک دین اجتماعی و جهانی از همان ابتدای ظهورش به دنبال تمدن‌سازی بوده است. دین اسلام پس از استقرار، به‌سرعت توانست بنیان‌گذار تمدن شگرفی در جهان شود؛ به‌گونه‌ای که تمدن‌های دیگر، از جمله تمدن غربی را وامدار خود نماید. اینکه آیا مسلمانان می‌توانند دوباره تمدن خود را بازیابی کنند و تمدن نوین اسلامی را شکل دهند مستلزم الزامات و مؤلفه‌هایی است که باید فراهم گردد. تاکنون پژوهش‌ها و بحث‌های زیادی در مورد شاخصه‌های تمدن نوین اسلامی انجام شده است اما پیشران‌ها که در واقع مؤلفه‌های با تأثیرگذاری بسیار بالا هستند که سیستم به تغییرات آن‌ها حساس بوده و هم قابلیت تأثیرپذیری و دست‌کاری قابل‌توجهی دارند کمتر مورد توجه قرار گرفته شده است. در واقع این پیشران‌ها هستند که با تمرکز بر آنان می‌توان جامعه مسلمانان را به‌سوی تشکیل تمدن نوین اسلامی پیش برد. در این مقاله ابتدا از روش دلفی مؤلفه‌های تمدن‌ساز احصا شد و در ادامه با استفاده از روش تحلیل تأثیر متقاطع و با استفاده از نرم‌افزار MIC MAC پیشران‌های تمدن‌سازی نوین اسلامی به دست آمد.

واژگان کلیدی: تمدن اسلامی، پیشران، تحلیل تأثیر متقاطع، میک مک.

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۱۰/۲۵ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۱/۲۸

* (نویسنده مسئول: m.ayoubi12@yahoo.com)

مقدمه

تمدن اسلامی با بعثت رسول خدا (ص) و هجرت او به مدینه شکل گرفت. مسلمانان با اتکاء بر آموزه‌های قرآن و سفارش‌های پیامبر (ص) و ائمه (ع) آن را تا قرن پنجم هجری به اوج رساندند. با حملات صلیبیان، مغولان و سقوط اندلس و مشکلات داخلی جهان اسلام، تمدن اسلامی دچار انحطاط شد؛ ولی در عهد صفویان، عثمانی‌ها و گورکانیان هند، مجدداً رونق گرفت. در قرن نوزدهم، استعمارگران به مسلمانان حمله کردند و دوباره تمدن اسلامی دچار رکود گردید. متفکران اسلامی در ایران، مصر و سایر پیروزی انقلاب اسلامی با رهبری امام خمینی (ره) در سال ۱۳۵۷ ه.ش به اوج رسید و باعث بیداری اسلامی در جهان عرب گردید. (ایوب میگونی و عیوضی، ۱۳۹۶)

اینکه آیا اسلام می‌تواند دوباره تمدن سازی کند یا نه موضوعی مناقشه‌انگیز در عصر حاضر است با توجه به مشکلات امروز جهان اسلام و مسلمانان لزوم آینده‌پژوهی و تعیین پیشران‌های و بررسی این موضوع که شکل‌دهی تمدن نوین اسلامی مستلزم پیدایش چه الزاماتی است بسیار ضروری به نظر می‌رسد.

در همین راستا است که رهبر معظم انقلاب نیز با تمسک به روش پیامبر اعظم (ص) به‌عنوان الگوی حسنه امت اسلامی، تمدن نوین اسلامی را به‌عنوان یک ایده و طرح برتر معرفی می‌کند که توانایی جلب توجه و جذب ملت‌های مسلمان را به‌سوی خود و درنهایت تأثیرگذاری نرم برای ایجاد اتحاد و حرکت جوامع اسلامی برای ساخت یک قدرت بزرگ جهان را دارد. در این ارتباط معظم له می‌فرماید: "تمدن اسلامی کشورگشایی نیست بلکه به معنای تأثیرپذیرفتن فکری ملت‌ها از اسلام است. (آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۹۵)" و در تشریح بیشتر راهبرد تشکیل تمدن نوین اسلامی، ضمن اشاره ملیح به تاریخ اولیه اسلام و حرکت رسول گرامی آن برای تشکیل جامعه اسلامی و درنهایت تمدن بزرگ اسلامی، هشدار می‌دهند که ماندن در تاریخ و عدم توجه به مقتضیات روز و ایجاد حرکت تأثیرگذار، کاری از پیش نخواهد برد، لذا می‌فرمایند: "امروز وظیفه امت اسلامی تنها این نیست که به یادبود ولادت پیامبر یا بعثت پیغمبر جشن برپا کنند. این کار کوچک و کمی است نسبت به آنچه وظیفه او است. دنیای اسلام امروز وظیفه دارد مثل خود اسلام و مثل خود پیغمبر (ص)، روحی در این دنیا بدمد، فضای جدیدی ایجاد کنند، راه تازه‌ای را باز کنند ما به این پدیده‌هایی که در انتظار آن هستیم می‌گوییم تمدن نوین اسلامی... این به معنای تصرف سرزمینی نیست." (عامری، ۱۳۹۶).

بنابراین با توجه به اینکه امروز جوامع مدرن در همه جای جهان تشکیل شده و شهرنشینی و ساختارهای اجتماعی با نظام‌مندی و ساختارهای پیچیده شکل گرفته و اداره می‌شوند، لذا نه تنها با مراجعه به معنا و تعریف مصطلح "تمدن" راه به مقصود نخواهیم برد، بلکه راهگشای تحقق "تمدن نوین اسلامی" نیز نخواهد بود. به عبارت ساده و خلاصه‌تر، همان‌طور که از فرمایشات رهبر معظم انقلاب نیز به‌عنوان مبدع و طراح ایده تمدن نوین اسلامی برمی‌آید، ایجاد تمدن نوین اسلامی یک حرکت فکری و اندیشه‌ای است که از طریق تأثیرگذاری در امت اسلامی مسیر خود را برای ساخت تمدن نوین اسلامی باز خواهد کرد.

مبانی نظری

پیشران^۱

پیشران‌ها اشاره به نیروهای عمده یا متغیرهای کلیدی شکل‌دهنده به یک سیستم اشاره دارد. بدیهی است که پیشران‌ها به‌صورت غیرمستقیم بر حوزه‌های مختلف تأثیرگذارند. به‌عبارت‌دیگر، مؤلفه‌ها یا عوامل اصلی متشکل از چند روند که باعث ایجاد تغییر در یک حوزه‌ی مورد مطالعه می‌باشند. پیشران‌ها متغیرهایی هستند که از طرفی بر سایر متغیرهای سیستم تأثیر بالایی دارند و از طرف دیگر قابلیت تغییر و یا دست‌کاری دارند. به‌عبارت‌دیگر عناصری که باعث حرکت و تغییر در سیستم شده و دارای حساسیت بالایی هستند. (ایوب میگونی، ۱۳۹۷)

تمدن نوین اسلامی

واژه تمدن: واژه civilization معادل تمدن یا حضاره است. این واژه در زبان انگلیسی از لغت لاتینی civis به معنی شهروند یا شهرنشین گرفته شده و برای دلالت بر ویژگی‌هایی مانند لطف، کیاست و لیاقت مورد استفاده قرار گرفته است که دستاورد شهرنشینی است یا برای پیشرفت و ترقی افراد و جمعیت‌هایی که در شهرها زندگی می‌کنند (سپهری، ۱۳۸۵). یونانیان با استفاده از واژه civilization شهر را مجموعه‌ای از نهادها و روابط اجتماعی می‌دانستند. در فرهنگ فارسی تمدن چنین تعریف شده است: «شهرنشین شدن، خوی شهری گزیدن و با اخلاق مردم آشنا شدن، زندگانی اجتماعی؛ همکاری مردم با یکدیگر در امور زندگانی و فراهم کردن اسباب ترقی و آسایش

1 . Driver

خود» (عمید، ۱۳۸۹). به تعبیر دیگر تمدن در عربی از «مدن» اخذ شده است که معنای آن اقامت کردن است و در زبان انگلیسی، امروزه واژه civilization را به این مفهوم اطلاق می‌کنند که آن نیز به معنای استقرار یافتن است و در تعریف اجتماعی، همان شهرنشینی است (ولایتی، ۱۳۸۴)

تعریف اصطلاحی تمدن: ابن خلدون مؤلفه‌های مدنیت را جمعیت، ثروت، کار، صنعت، دانش، هنر، جغرافیا، شهرنشینی، دین و عصبیت دانسته است. به اعتقاد علامه جعفری «تمدن عبارت است از برقراری نظم و هماهنگی در روابط انسان‌های یک جامعه که تصادم‌ها و تزاخم‌های ویرانگر را منتفی ساخته و مسابقه در مسیر رشد و کمال را قائم‌مقام آن‌ها بنماید، به طوری که زندگی اجتماعی افراد و گروه‌های آن جامعه موجب بروز و به فعالیت رسیدن استعداد‌های سازنده آن‌ها باشد» (جعفری، ۱۳۷۳) لوکاس، فرهنگ و تمدن را یکی دانسته، ولی دامنه و زمان فرهنگ را محدودتر از تمدن تلقی کرده است. «فرهنگ [و تمدن]، راه مشترک زندگی، اندیشه و کنش انسان است (لوکاس، ۱۳۸۴)

در اندیشه امام (ره) مفهوم تمدن در قالب تعریف مشخص و ثابتی ارائه نشده است و معانی مختلفی از آن برداشت می‌شود. ایشان تمدن را از فرهنگ متمایز کردند و آن‌ها را جداگانه به کار بردند که نشان می‌دهد معنای متفاوتی را از این دو مفهوم مورد توجه داشته‌اند: «فرهنگ یک ملت در رأس تمدن واقع شده، فرهنگ باید فرهنگی موافق با تمدن باشد». ایشان پیشرفت‌های صنعتی و اقتصادی در قالب آبادانی و تأسیس نهادها و ساخت ابزارهای جدید را مصادیق تمدن می‌دانند (فوزی و صنم زاده، ۱۳۹۱). تعریفی که امام (ره) درباره تمدن بیان کرده‌اند، بیانگر دستاوردهای مادی بشر برای ادامه زندگی و توسعه و ترقی است. در این تعریف، فرهنگ که بیشتر دستاوردهای معنوی انسان را شامل می‌شود، مقدم بر تمدن است. (اکبری و رضایی، ۱۳۹۴)

اما تفاوتی بین تمدن اسلامی و تمدن نوین اسلامی وجود دارد. منظور از تمدن اسلامی تمدنی است با تمام شاخص‌های تمامیتی اسلام که انشالله با ظهور حضرت حجت (عج) محقق خواهد شد ولی تمدن نوین اسلامی تمدنی است که قبل از ظهور با مؤلفه‌های نه لزوماً تمامیتی بلکه نسبی و اقتضایی شکل خواهد گرفت. این پژوهش نگاهش به تمدن نوین است و شاخص‌ها و مؤلفه‌ها مبتنی بر این نگاه به تمدن طراحی شده است.

روش تحلیل تأثیر متقاطع^۱

تحلیل تأثیر متقاطع یک روش نیمه کمی است که در آن، به جای روابط علت - معلولی ساده،

---

1 . Cross Impact Analyses

روابط متقابل بین خرده سیستم‌های مختلف، در ماتریس تحلیل می‌شود. تحلیل اثر متقابل، به‌عنوان ابزار تحقیقات سیستمی، نقش یک متغیر را در ارتباط با سایر متغیرهای درون یک سیستم آشکار ساخته و آن دسته از متغیرهایی را شناسایی می‌کند که نقش مهم و معناداری در توسعه سیستم ایفا می‌کنند. اطلاعاتی که این روش تأمین می‌کند تصویری است از اثر متقابل بین روندها و متغیرها. همان‌طور که درجه اهمیت، تصویری است از این‌که چه چیز وابسته و چه چیز مستقل است، چه چیز پیشران و چه چیز توسط چیزهای دیگر پیش‌برده می‌شود. روش تحلیل اثر متقابل در شناسایی متغیرها و روندهای کلیدی بسیار مفید است.

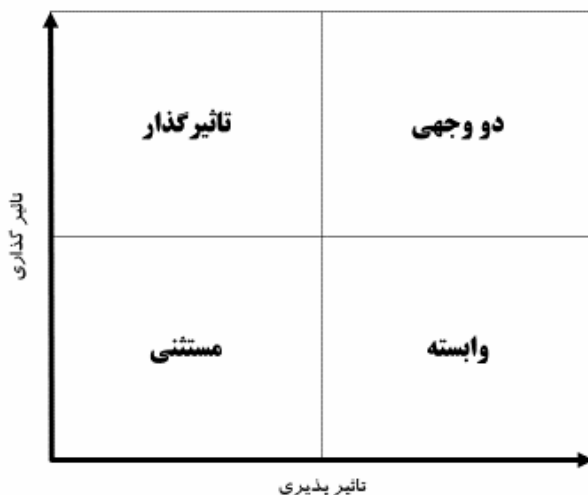
میک مک^۱

نرم‌افزار میک مک برای انجام محاسبه‌های سنگین ماتریس متقاطع طراحی شده است. روش این نرم‌افزار این‌گونه است که ابتدا متغیرها و مؤلفه‌های مهم در حوزه مورد نظر شناسایی و سپس در ماتریسی مانند ماتریس تحلیل اثرات وارد می‌شود. آنگاه میزان ارتباط میان این متغیرها با حوزه مربوط، از سوی خبرگان مشخص می‌گردد. متغیرهای موجود در سطرها بر متغیرهای موجود در ستون‌ها تأثیر می‌گذارند، به این ترتیب متغیرهای سطرها، تأثیرگذار و متغیرهای ستون‌ها تأثیرپذیرند.

میزان ارتباط، با اعداد بین صفر تا سه سنجیده می‌شود. عدد صفر به‌منزله بدون تأثیر، عدد یک به‌منزله تأثیر ضعیف، عدد دو به‌منزله تأثیر متوسط و در نهایت عدد سه به‌منزله تأثیر زیاد است. بنابراین اگر تعداد متغیرهای شناسایی شده n باشد یک ماتریس $n \times n$ به دست می‌آید که در آن تأثیر متغیرها بر یکدیگر به دست می‌آید.

در روش تحلیل تأثیر متقاطع، متغیرها در قالب یک نمودار مختصاتی با عنوان نمودار "تأثیرپذیری- تأثیرگذاری" محل قرار گرفتن متغیرها در نمودار بیانگر نقش آن‌ها در سیستم است.

متغیرهای تأثیرگذار: این متغیرها بیشتر تأثیرگذار بوده و کمتر تأثیرپذیر می‌باشند. بنابراین، سیستم بیشتر به این متغیرها بستگی دارد. این متغیرها در قسمت شمال غربی نمودار نمایش داده می‌شوند. متغیرهای تأثیرگذار، بحرانی‌ترین مؤلفه‌ها می‌باشند، زیرا تغییرات سیستم وابسته به آن‌هاست و میزان کنترل بر این متغیرها بسیار مهم است. از طرفی این متغیرها متغیرهای ورودی محسوب می‌شوند. این متغیرها عموماً توسط سیستم قابل کنترل نیستند.

شکل (۱): نمودار تأثیر پذیری- تأثیر گذاری

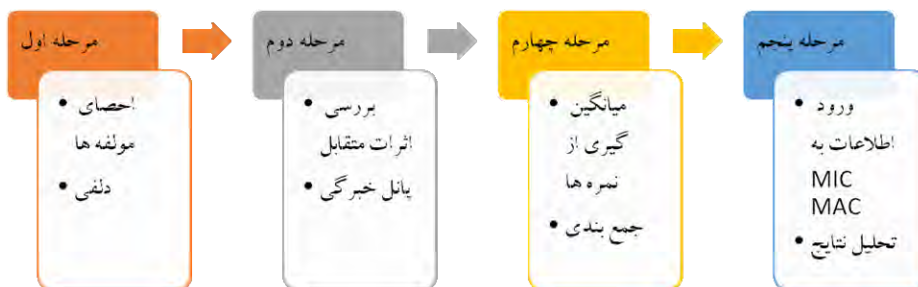
متغیرهای دووجهی: این متغیرها همزمان به صورت تأثیرپذیر و بسیار تأثیرگذار عمل می نمایند. این متغیرها در قسمت شمال شرقی نمودار قرار می گیرند و طبیعت این متغیرها با عدم پایداری آمیخته است، زیرا هر عمل و تغییری بر روی آنها، واکنش و تغییری بر دیگر متغیرها را دنبال دارد. متغیرهای تأثیرپذیر یا وابسته: متغیرهای وابسته در قسمت جنوب شرقی نمودار قرار دارند و تأثیرگذاری پایین و تأثیرپذیری بالایی دارند. بنابر این نسبت به تکامل متغیرهای تأثیرگذار دووجهی، بسیار هستند. به عبارت دیگر، این متغیرها خروجی سیستم هستند. متغیرهای مستقل و مستثنی: این متغیرها از سایر متغیرهای سیستم تأثیر نپذیرفته و بر آنها تأثیر هم ندارند. این متغیرها در قسمت جنوبی نمودار قرار گرفته و ارتباط بسیار کمی با سیستم دارند زیرا نه باعث توقف یک متغیر اصلی و نه باعث تکامل و پیشرفت یک متغیر در سیستم می شوند.

روش شناسی

روش تحقیق در این مقاله شامل پنج مرحله می باشد:

مرحله اول: ابتدا با روش دلفی مؤلفه های ۲۴ گانه تمدن ساز پس از ۳ راند به دست آمد. مرحله دوم: در این مرحله پانل خبرگی از اساتید و پژوهشگران حوزه های، مدیریت دولتی، آینده پژوهی، مدیریت سیستم، سیاست گذاری عمومی و اقتصاد استفاده شد تا اثرات متقابل بین مؤلفه ها به دست آید.

مرحله سوم: در این مرحله نظرات جمع‌بندی و ماتریس نهایی تقاطعی به دست آمد.
 مرحله چهارم: ماتریس جمع‌بندی وارد نرم‌افزار میک مک شد و نتایج حاصله در قالب نمودارهای گرافیک استخراج گردید.

یافته‌های پژوهش

مؤلفه‌های تمدن‌سازی

مؤلفه‌های زیر از روش دلفی با سه راند به دست آمده است.

ردیف	مؤلفه‌ها	ردیف	مؤلفه‌ها
۱	نظام‌سازی و تولید علوم انسانی اسلامی	۱۳	پیشرفت تکنولوژی و فناوری
۲	کارگزاران شایسته	۱۴	گفتمان‌سازی و اجماع‌اندیشه‌ای
۳	وحدت کشورهای اسلامی	۱۵	نظام‌های سیاسی مردمی
۴	کارآمدی دول اسلامی	۱۶	سرآمدی در رژیم‌های سنجش بین‌المللی
۵	کنش فعال سیاسی در بین‌الملل	۱۷	حق رأی و تو در شورای امنیت و سازمان ملل
۶	امنیت پایدار	۱۸	استقلال کشورها از نظام سلطه
۷	رفاه اقتصادی، رفع فقر و محرومیت و تولید ثروت	۱۹	صادرات فرهنگی تربیتی و آموزشی
۸	نقش‌آفرینی علمی در جهان	۲۰	تربیت نیروی انسانی کارآمد
۹	افزایش جمعیت مسلمانان	۲۱	عدالت
۱۰	تصویرسازی صحیح در رسانه‌ها	۲۲	رواج کتابت و نوشتن
۱۱	کارآمدی سازمان همکاری کشورهای اسلامی	۲۳	کنش فعال گروه‌های مرجع
۱۲	سبک زندگی اسلامی	۲۴	مبارزه سخت و نرم با گروه‌های تروریستی اسلام‌گرا

تحلیل تأثیرات متقابل متغیرها

در این بخش متغیرهای استخراج شده بر اساس مرور مبانی نظری با بهره‌گیری از روش تحلیل تأثیرات متقابل در محیط میک مک بررسی و تحلیل شده‌اند. بدین منظور از ماتریس 24×24 استفاده شد. از پاسخ‌دهندگان درخواست شد که تأثیرات متقابل بین متغیرها را با طیف نمرات ۰ و ۱ و ۲ و ۳ نمره دهی کنند. سپس این نمرات جمع‌بندی شد. بر اساس میانگین حاصل از پرسشنامه‌ها در مجموع 576 گزینه برای ماتریس وجود دارد که از این تعداد 295 خانه صفر بوده یعنی عوامل بر همدیگر تأثیر نداشته یا نپذیرفته‌اند که این تعداد $52/2$ درصد کل حجم ماتریس را به خود اختصاص داده است. از طرفی 119 خانه عدد ۱ و 89 خانه عدد ۲ و 73 خانه عدد ۳ قرار گرفته‌اند که در مجموع 281 خانه را به خود اختصاص داده‌اند. درجه پرشدگی ماتریس $48/8$ که نشانگر درصد تأثیر عوامل انتخاب شده بر همدیگر است. علاوه بر این، ماتریس بر اساس شاخص‌های آماری با دو بار چرخش داده‌ای از مطلوبیت و بهینه‌شدگی ۱۰۰ درصد برخوردار بوده است که این موضوع نیز روایی بالای پرسشنامه و پاسخ‌های آن را نشان می‌دهد.

ردیف	شاخص	مقدار
۱	ابعاد ماتریس	24
۲	تعداد تکرار	2
۳	بدون تأثیر (۰)	295
۴	تأثیر ضعیف (۱)	119
۵	تأثیر میانه (۲)	89
۶	تأثیر قوی (۳)	73
۷	جمع	281
۸	درجه پرشدگی	48.8%

در ماتریس متقاطع، جمع اعداد سطرهای هر عامل میزان تأثیرگذاری و جمع ستونی نیز میزان تأثیرپذیری آن عامل از عوامل دیگر را نشان می‌دهد. با یک روش ساده می‌توان دریافت که تأثیر متغیرها با در نظر گرفتن تعداد گروه‌های ارتباطی در ماتریس تشکیل شده قابل‌سنجش است. متغیری که بر تعداد محدودی از متغیرها تأثیر مستقیم دارد تأثیرگذاری اندکی نیز در کل سیستم دارد. به این

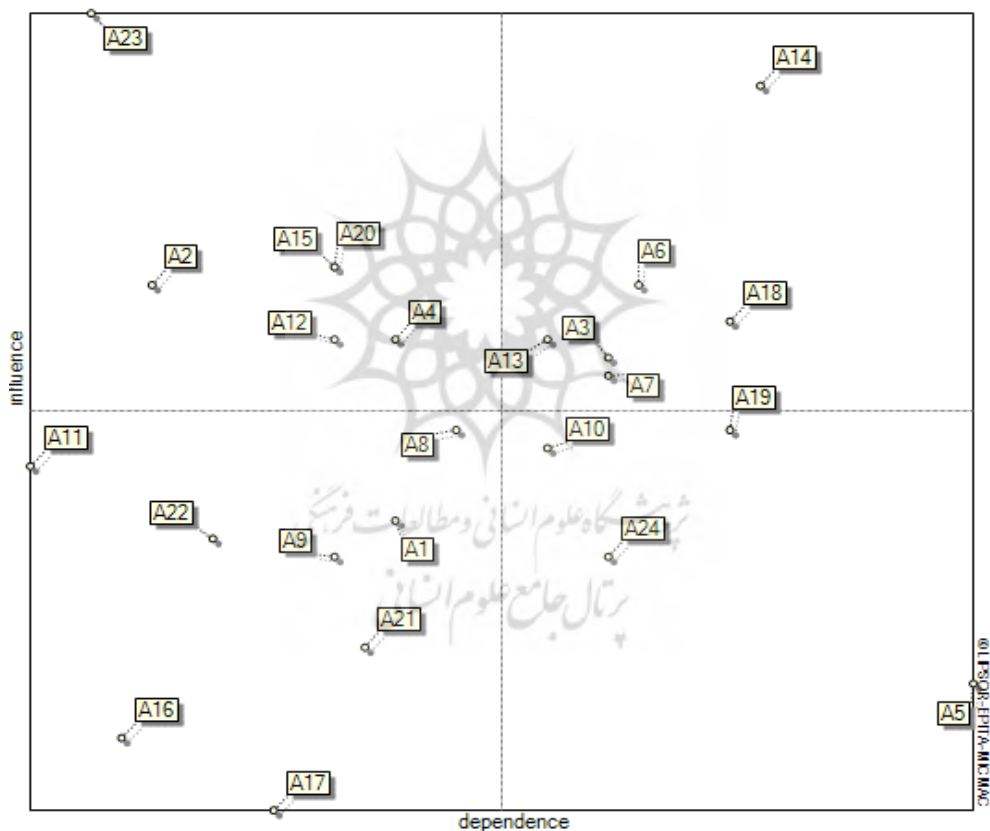
ترتیب تأثیرپذیری مستقیم یک متغیر را می‌توان با در نظر گرفتن ستون مربوط در ماتریس بررسی کرد. بنابر این مجموع عددهای هر سطر نشان‌دهنده تأثیرگذاری متغیر و مجموع عددهای هر ستون نشان‌دهنده تأثیرگذاری آن است. پس تمام متغیرها و محیط دربرگیرنده آن‌ها را می‌توان با نمایش آن‌ها در یک نمودار مفهومی یا محور مختصات (تأثیرپذیری-تأثیرگذاری) نمایش داد.

ردیف	متغیر	علامت	تأثیرپذیری	تأثیرگذاری
1	نظام سازی و تولید علوم انسانی اسلامی	A1	20	16
2	کارگزاران شایسته	A2	12	29
3	وحدت کشورهای اسلامی	A3	27	25
4	کارآمدی دول اسلامی	A4	20	26
5	کنش فعال سیاسی در بین‌الملل	A5	39	7
6	امنیت پایدار	A6	28	29
7	رفاه اقتصادی، رفع فقر و محرومیت و تولید ثروت	A7	27	24
8	نقش‌آفرینی علمی در جهان	A8	22	21
9	افزایش جمعیت مسلمانان	A9	18	14
10	تصویرسازی صحیح در رسانه‌ها	A10	25	20
11	کارآمدی سازمان همکاری کشورهای اسلامی	A11	8	19
12	سبک زندگی اسلامی	A12	18	26
13	پیشرفت تکنولوژی و فناوری	A13	25	26
14	گفتمان سازی و اجماع اندیشه‌ای	A14	32	40
15	نظام‌های سیاسی مردمی	A15	18	30
16	سرآمدی در رژیم‌های سنجش بین‌المللی	A16	11	4
17	حق رأی و وتو در شورای امنیت و سازمان ملل	A17	16	0
18	استقلال کشورها از نظام سلطه	A18	31	27
19	صادرات فرهنگی تربیتی و آموزشی	A19	31	21
20	تربیت نیروی انسانی کارآمد	A20	18	30
21	عدالت	A21	19	9

ردیف	متغیر	علامت	تأثیر پذیری	تأثیر گذاری
22	رواج کتابت و نوشتن	A22	14	15
23	کنش فعال گروه‌های مرجع	A23	10	44
24	مبارزه سخت و نرم با گروه‌های تروریستی اسلام‌گرا	A24	27	14
	جمع		516	516

موقعیت متغیرهای فوق در نمودار شکل زیر نشان داده شده است.

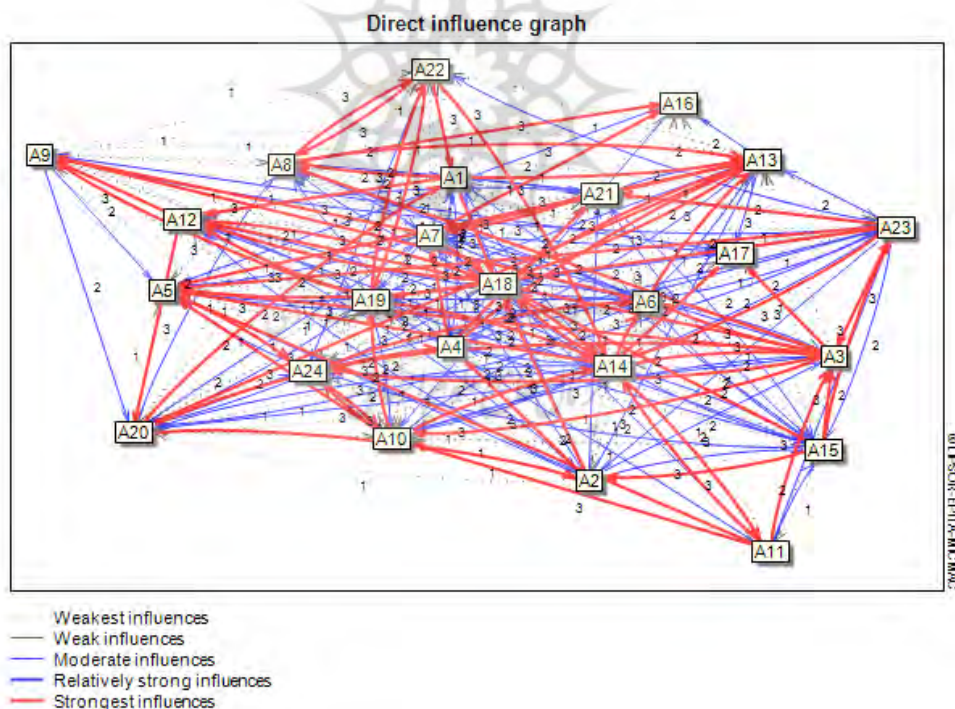
Direct influence/dependence map

بر اساس نمودار فوق متغیرها در دسته‌بندی زیر قرار می‌گیرند:

نوع متغیر	ردیف	عنوان متغیر
متغیرهای تأثیرگذار	۱	A4, A12, A20, A15, A2, A23
متغیرهای دووجهی	۲	A13, A7, A3, A18, A6, A14
متغیرهای تأثیرپذیر	۳	A5, A24, A19, A10
متغیرهای مستثنی	۴	A17, A21, A1, A8, A9, A16, A22, A11

در نهایت در شکل زیر نمایش گرافیکی از متغیرهای مورد مطالعه را نشان می‌دهد. در این شکل تأثیرات مستقیم متغیرها بر سایر متغیرها مشخص شده است. چگونگی تأثیرگذاری متغیرها به صورت ضعیف‌ترین تأثیرات، تأثیرات ضعیف، تأثیرات میانه، تأثیرات قوی و قوی‌ترین تأثیرات قابل مشاهده می‌باشد.

پیشران‌ها

پیشران‌ها متغیرهایی هستند که هم قابل دست‌کاری و کنترل باشند و هم بر پویای و تغیر سیستم تأثیرگذار باشند. با این توصیف متغیرهایی که تأثیر بسیاری بالای دارند، ولی قابل کنترل نیستند را نمی‌توان پیشران نامید. اگر نمودار وضعیت متغیرها را به صورت یک شبکه مختصات فرض کنیم، متغیرهای ناحیه اول شبکه مختصات پیشران‌ها هستند چراکه هم قابلیت کنترل توسط سیستم مدیریتی دارند و هم بر سیستم تأثیرگذاری قابل قبولی دارند. به عبارتی هرچه در قطر ناحیه او به سمت شمال شرق حرکت کنیم پیشران قوی‌تر است.

پیشران‌ها به ترتیب به صورت زیر می‌باشد:

گفتمان سازی و اجماع اندیشه‌ای

۱. امنیت پایدار

۲. استقلال کشورها از نظام سلطه

۳. وحدت کشورهای اسلامی

۴. رفاه اقتصادی، رفع فقر و تولید ثروت

۵. پیشرفت تکنولوژی و فناوری

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

در این پژوهش ابتدا با استفاده از روش دلفی مؤلفه‌های تمدن ساز شناسایی و پس از احصا شاخص‌ها با استفاده از رویکرد تحلیل تأثیر متقاطع و با استفاده از نرم‌افزار میک میک متغیرها رتبه‌بندی و اثر متقابل آن‌ها بررسی شده است. در نهایت پیشران‌های حکمرانی شایسته مشخص شد. پیشران‌ها متغیرهایی هستند که هم قابل دست‌کاری و کنترل باشند و هم بر پویای و تغیر سیستم تأثیرگذار باشند. متغیرهای استخراج شده بر اساس مرور مبانی نظری با بهره‌گیری از روش تحلیل تأثیرات متقابل در محیط میک میک بررسی و تحلیل شده‌اند. بر اساس نتایج جمع‌بندی شده و تحلیل اطلاعات متغیرهای (به ترتیب اولویت) گفتمان سازی و اجماع اندیشه‌ای، امنیت پایدار، استقلال کشورهای اسلامی از نظام سلطه، وحدت کشورهای اسلامی، رفاه اقتصادی رفع فقر و تولید ثروت، پیشرفت تکنولوژی و فناوری به عنوان پیشران‌های حوزه تمدن سازی نوین اسلامی تعیین شدند.

منابع

۱. اکبری، م و رضایی، ف (۱۳۹۴)، واکاوی شاخصه‌های تمدن نوین اسلامی در اندیشه مقام معظم رهبری (مدظله)، دو فصلنامه الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت، دوره ۳، شماره ۵، بهار و تابستان.
۲. امام خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۵)، بیانات در دیدار سفرای کشورهای اسلامی، تهران.
۳. ایوب میگونی، م (۱۳۹۷)، تعیین پیشران‌های حکمرانی خوب با رویکرد تحلیل تأثیر متقاطع، دومین کنفرانس حکمرانی و سیاست‌گذاری، تهران.
۴. ایوب میگونی، م و عیوضی، م (۱۳۹۶)، جهان آینده و سناریوهای آینده‌پژوهان مسلمان درباره تمدن نوین اسلامی، دومین کنفرانس تمدن نوین اسلامی، تهران دانشگاه شاهد.
۵. جعفری، ع (۱۳۷۳)، فرهنگ پیرو، فرهنگ پیشرو، جلد ۶، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی.
۶. خاکباز، ا (۱۹۹۹ م)، بانک جهانی؛ نظرسنجی حکمرانی، تهران، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
۷. سپهری، م (۱۳۸۵)، تمدن اسلامی در عصر امویان، تهران، نورالثقلین.
۸. سلیمی، ج و مکنون، ر (۱۳۹۷)، فرا تحلیل کیفی پژوهش‌های علمی ناظر بر مسئله حکمرانی در ایران. مجله مدیریت عمومی، دوره ۱۰، شماره ۱، بهار.
۹. شاکری، ح (۱۳۹۳)، تأملی بر مؤلفه‌های حکمرانی خوب در نهج‌البلاغه، اولین کنگره ملی تفکر و پژوهش‌های دینی.
۱۰. شاه‌آبادی، ا؛ جامه‌بزرگی، آ (۱۳۹۲)، نظریه حکمرانی خوب از دیدگاه نهج‌البلاغه، فصلنامه پژوهشنامه نهج‌البلاغه.
۱۱. طاهری عطار، غ (۱۳۸۹)، الگوی ملت‌سازی در پرتو حکمرانی خوب، رساله دکتری رشته مدیریت دولتی. دانشگاه تهران.
۱۲. ظفری، ح؛ پور عزت، ع؛ ذوالفقارزاده، م؛ همایون، م (۱۳۹۶) مختصات یابی از تصویر مطلوب حکمرانی زمینه‌ساز ظهور فصلنامه مدیریت اسلامی.
۱۳. عامری، د (۱۳۹۶)، تمدن نوین اسلامی ویژگی‌ها و کارکردها، تهران، جوان آنلاین.

۱۴. عمید، ح (۱۳۸۹) فرهنگ فارسی عمید، تهران، انتشارات اشجع.
۱۵. فوزی، ی؛ صنم زاده، م (۱۳۹۱)، تمدن اسلامی از دیدگاه امام خمینی (ره)، فصلنامه علمی-پژوهشی تاریخ و فرهنگ تمدن اسلامی، دوره ۲.
۱۶. قلی پور، ر (۱۳۸۳)، تحلیل و امکان‌سنجی حکمرانی خوب در ایران با تأکید بر نقش دولت، مجله دانش مدیریت، شماره ۶۷ - زمستان.
۱۷. لوکاس، ه (۱۳۸۴)، تاریخ تمدن، ترجمه عبدالحسین آذرنگ، تهران، انتشارات سخن، جلد ۱، چاپ ششم.
۱۸. منوریان، ع (۱۳۷۹)، از دولت خوب تا حکومت‌داری خوب، فصلنامه مدیریت دولتی، شماره ۴۸ و ۴۹، تابستان و پاییز .
۱۹. نادری، م (۱۳۹۰). حکمرانی خوب؛ معرفی و نقد اجمالی، مجله اسلام و پژوهش‌های مدیریتی، شماره ۱ تابستان .
۲۰. ناظمی اردکانی، م (۱۳۹۱)، حکمرانی خوب با رویکرد اسلامی، مجله راهبرد توسعه، شماره ۳۱، پاییز.
۲۱. الوانی، س (۱۳۸۸)، حکمرانی خوب شبکه‌ای از کنشگران مدنی، مجله مدیریت توسعه و تحول، دوره 1388، پیش شماره اول، بهار .
۲۲. ولایتی، ع (۱۳۸۴)، پویایی فرهنگ و تمدن اسلام و ایران، تهران، وزارت امور خارجه، جلد ۱، چاپ سوم.
۲۳. یوسفی شیخ رباط، م؛ بابایی، ف (۱۳۹۴)، طراحی مدل حکمرانی خوب بر اساس نامه مالک اشتر و مقایسه آن با اصول حکمرانی خوب بانک جهانی، فصلنامه اقتصاد اسلامی.